

ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Колбіна Л. А.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 36, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-6249-9546
Kolbina.ludmila79@gmail.com*

Ключові слова: *майбутні спеціальні педагоги, соціально-правова компетентність, когнітивний компонент, особистісно-комунікативний, практично-діяльнісний.*

У статті розкрито сутність і виявлено рівні сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів. Досліджено мету, яка полягає в теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв і рівнів сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів. На основі систематизації й аналізу науково-методичної літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів було визначено такі компоненти: когнітивний компонент (передбачав рівень сформованості соціально-правових знань щодо здійснення соціально-правового захисту та підтримки у процесі надання соціально-правової допомоги дітям з особливими освітніми потребами); особистісно-комунікативний компонент (характеризувався рівнем особистісної професійної активності; умінням вибудовувати успішну взаємодію з дітьми з особливими освітніми потребами на основі правильної комунікативної взаємодії; комунікабельністю; умінням уникати перешкод під час спілкування та врегулювати конфліктні ситуації); практично-діяльнісний компонент (виражав уміння вирішувати практичні завдання у процесі здійснення соціально-правового захисту та підтримки під час надання соціально-правової допомоги дітям з особливими освітніми потребами, а також застосовувати практичний досвід (сформовані навички) у роботі з ними). Охарактеризовані особливості діагностичної роботи, яка проводилася на основі виділених трьох компонентів, кожен із яких визначав критерії та показники, за якими й оцінювалася сформованість соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів. Визначені й описані критерії та показники компонентів були необхідними для встановлення рівнів даної сформованості. На основі виділених компонентів було проведено експериментальне дослідження, яке проходило у три етапи. На першому етапі дослідження, за когнітивним компонентом, було використано власну авторську анкету «Оцінка рівня соціально-правових знань у професійній діяльності». Другий етап дослідження, за особистісно-комунікативним компонентом, ставив за мету виявити рівень розвитку професійної ідентичності (за методикою О. Радзімовської) та рівень розвитку комунікабельності (за методикою В. Ряховського). Під час третього етапу експериментального дослідження вирішували практичні завдання за допомогою розроблених авторських педагогічних завдань із визначення рівня розвитку практично-діяльнісного компонента майбутніх спеціальних педагогів.

IDENTIFYING THE LEVEL OF FORMATION OF SOCIAL AND LEGAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIAL PEDAGOGUES

Kolbina L. A.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies
in Primary Education
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky"
Staroportofrankivska str., 36, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6249-9546
Kolbina.ludmila79@gmail.com*

Key words: *future special pedagogues, socio-legal competence, cognitive component, personal-communicative, practical and activity-based.*

The article reveals the essence and describes the levels of formation of socio-legal competence in future special pedagogues. The author achieves the goal, which consists in theoretical justification and singling out the components, criteria and levels of formation of socio-legal competence in future special pedagogues. Based on the systematization and analysis of scientific and methodological literature in order to determine the level of formation of socio-legal competence among future special educators, the following components were determined: cognitive component (predicted the level of the formation of socio-legal knowledge regarding the implementation of social-legal protection and support in the process of providing social and legal aid for children with special educational needs); personal-communicative component (characterized by the level of personal professional activity; the ability to build successful interaction with children with special educational needs based on correct communicative interaction; sociability; the ability to avoid obstacles during communication and to resolve conflict situations); practical and activity-based component (expressed the ability to solve practical tasks in the process of social and legal protection and support during the provision of social and legal assistance to children with special educational needs, as well as to apply practical experience (formed skills) in working with them). The peculiarities of the diagnostic work, which was carried out on the basis of the three selected components, were characterized, each of which determined the criteria and indicators by which the formation of socio-legal competence in future special teachers was evaluated. The defined and described criteria and indicators of the components were necessary to establish the levels of this formation. Based on the selected components, an experimental study including three stages was conducted. At the first stage of the research, according to the cognitive component, the author's own questionnaire "Assessment of the level of socio-legal knowledge in professional activity" was used. The second stage of the research on the personal and communicative component aimed to identify the level of development of professional identity (according to the method of O. Radzimovska) and the level of development of sociability (according to the method of V. Riakhovsky). During the third stage of the experimental research, practical tasks were solved with the help of developed author's pedagogical tasks to determine the level of development of the practical activity component of future special pedagogues.

Постановка проблеми. У результаті проведеного аналізу історії розвитку української державності, а разом з нею українського суспільства, ми переконалися, що проблема формування соціально-правової компетентності дотепер не втрачає актуальності.

Перед освітою постала нагальна потреба в наданні молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, у самовизначенні в житті, соціальній активній діяльності, конкурентоспроможності та мобільності майбутніх фахівців на світовому ринку праці, формування

особистості, готової до вільного гуманістично орієнтованого вибору й інтелектуального зусилля.

Соціальна компетентність і правова обізнаність є важливими умовами професійного росту, які дозволяють фахівцям спеціальної освіти засвоїти теоретичні знання, самостійно застосовувати їх для вирішення поставлених завдань, бути мобільними в мінливих умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведено аналіз наукових праць, що мають істотне значення для з'ясування сутності проблеми, яка є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців (Н. Агаркова, П. Горностаї, І. Зверева, О. Калібаба, А. Капська, Я. Кічук, І. Ковчина, Г. Лактіонова, О. Песоцька, Ж. Петрович, І. Родігіна, О. Ткачук, М. Фіцула, Т. Цюман та інші). Хоча вчені неодноразово зверталися до даної проблеми, багаж ідей і конкретних рішень повноцінно не враховувався стосовно даного наукового дослідження, а саме: виявлення рівня сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та виділенні компонентів, критеріїв і рівнів сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Провідне місце в даному дослідженні посідає визначення терміна «соціально-правова компетентність» за О. Ткачук. Учена розуміє його як «важливу інтегровану властивість особистості, основою якої є система знань, мотивів, умінь і навичок, виявом якої є соціальна захищеність і активізація соціально-правового досвіду; ефективну взаємодію із соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації» [3, с. 33].

На основі систематизації й аналізу науково-методичної літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів було визначено такі компоненти: *когнітивний компонент* – передбачає рівень сформованості соціально-правових знань щодо здійснення соціально-правового захисту та підтримки у процесі надання соціально-правової допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Цей компонент визначає підґрунтя для розуміння особливостей соціально-правової діяльності майбутніх спеціальних педагогів і характеризується прагненням до постійного набуття знань, оновлення вже наявної інформації. *Особистісно-комунікативний компонент* – характеризує рівень особистісної професійної активності; оцінку потреби самореалізації у вибраній професії; забезпечує уміння вибудовувати успішну взаємодію з дітьми з особливими освітніми потребами на основі правильної комунікативної взаємодії. Водночас

спостерігаються такі якості, як професійна зацікавленість і вмотивованість, толерантність, комунікабельність, уміння уникати перешкод під час спілкування та врегульовувати конфліктні ситуації. *Практично-діяльнісний компонент* – виражає вміння вирішувати практичні завдання у процесі здійснення соціально-правового захисту та підтримки під час надання соціально-правової допомоги дітям з особливими освітніми потребами, а також застосовувати практичний досвід (сформовані навички) у роботі з ними.

З урахуванням представлених компонентів було проведено експериментальне дослідження, яке проходило у три етапи.

З метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів і рівня соціально-правових знань у професійній діяльності на першому етапі експериментального дослідження було використано власну авторську анкету «Оцінка рівня соціально-правових знань у професійній діяльності». На другому етапі дослідження було поставлено за мету виявити рівень розвитку професійної ідентичності, а також рівень розвитку комунікабельності в майбутніх спеціальних педагогів. Для вивчення даних питань було застосовано опитувальник професійної ідентичності О. Радзімовської [3] та тест на визначення рівня комунікабельності В. Ряховського. На третьому етапі соціально-експериментального дослідження досліджували вміння вирішувати практичні завдання, це визначали за допомогою розроблених авторських педагогічних завдань із визначення рівня розвитку практично-діялісного компонента майбутніх спеціальних педагогів.

Для більш точної якісно-кількісної оцінки експериментального дослідження експериментальну вибірку становили студенти факультету початкового навчання спеціальностей 013 Початкова освіта. Логопедія та 231 Соціальна робота. Дослідження проводилося на базі лабораторії «Інноваційних педагогічних технологій».

На першому етапі діагностичного експерименту проводилося дослідження показників когнітивного компонента, а саме визначення рівня сформованості соціально-правових знань у професійній діяльності майбутніх спеціальних педагогів. Для цього було розроблено авторську анкету, яка містила 20 запитань, до неї входили як тестові варіанти відповідей, так і прямі питання, на які студенти мали дати розгорнуту відповідь.

Після обробки отриманих даних було виділено три рівня розвитку соціально-правових знань у професійній діяльності: достатній, середній і низький.

Низький рівень сформованості соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних

педагогів було виявлено у 25% осіб. Як виявилось, студенти даного рівня фрагментарно володіли інформацією щодо теорії соціально-правових знань, припускалися суттєвих помилок у характеристиці законодавчої бази, а також функціонуванні специфічних сфер соціально-правового захисту різних категорій населення; мали несформований комплекс знань і вмінь, які перешкождали успішному проведенню аналізу основних теоретичних положень соціально-правової діяльності. Мали прогалини щодо знання та розуміння нормативно-правової бази стосовно соціально-правової діяльності майбутніх спеціальних педагогів. Проявляли слабку здатність до оцінювання соціальних проблем і особливостей клієнтів.

Респонденти, у яких виявлено середній рівень соціально-правових знань, сктановили 38% осіб. Такі студенти вільно володіли знаннями щодо теорії соціально-правової діяльності, але все ж таки припускалися незначних помилок у характеристиці законодавчої бази, а також функціонуванні специфічних сфер соціально-правового захисту різних категорій населення. Демонстрували сформований комплекс умінь, які дозволяли успішно аналізувати основні теоретичні положення соціально-правової діяльності. Мали прогалини щодо знання та розуміння нормативно-правової бази стосовно соціально-правової діяльності. Безперешкодно оцінювали наявні соціальні проблеми, потреби й особливості дітей з нетиповим рівнем розвитку.

Опитані з достатнім рівнем знань – решта 37% майбутніх спеціальних педагогів. Для них характерні вільне володіння знаннями щодо теорії соціально-правової діяльності, уміння правильно характеризувати законодавчу базу, а також функціонування специфічних сфер соціально-правового захисту дітей з особливими освітніми потребами. Такі студенти вільно демонстрували сформований комплекс умінь, які дозволяють успішно аналізувати основні теоретичні положення соціально-правової діяльності. А також проявили стійкі знання та розуміння нормативно-правової бази стосовно соціально-правової діяльності фахівця спеціальної освіти. Як виявилось, вони (майбутні спеціальні педагоги) безперешкодно здатні оцінювати наявні соціальні проблеми, потреби й особливості клієнтів.

Отримані результати свідчать про наявність прогалин у знаннях щодо здійснення соціально-правової діяльності, що потребує розроблення лекцій, спрямованих на засвоєння, поглиблення та закріплення соціально-правових знань у професійній діяльності майбутніх спеціальних педагогів.

На другому етапі діагностичного експерименту проводилося дослідження показників особистісно-комунікативного компонента для визначення

рівня розвитку професійної ідентичності за допомогою опитувальника професійної ідентичності О. Радзімовської [1] та виявлення рівня розвитку комунікабельності за тестом В. Ряховського.

За результатами дослідження за методикою О. Радзімовської видно, що більшість майбутніх спеціальних педагогів (58%) мають високий рівень розвитку професійної ідентичності. Це свідчить про те, що такі студенти відчують себе представниками вибраної професійної спільноти, поділяють її цінності, переживають позитивні емоції щодо професії та її представників; прагнуть до розширення власних професійних знань і умінь, воліють досягти успіху у професії та реалізуватися в ній.

Частково усвідомлена професійна ідентичність характерна для 35% респондентів. Такі майбутні спеціальні педагоги відчують себе невпевнено, ніби «на роздоріжжі». Водночас мають невизначені або суперечливі емоції у ставленні до професії та її представників. Інтерес до професії в них має ситуативний характер (зазвичай не впевнені у своєму виборі, можуть мати інші професійні інтереси й уподобання).

Зовсім незначна кількість майбутніх спеціальних педагогів мають низький рівень професійної ідентичності, а саме 7% осіб. Причиною цього може бути те, що майбутні спеціальні педагоги «не бачать» себе у вибраній професії, переживають негативні емоції щодо неї та до себе як її представника; не мають чітко сформованого професійного «Я-образу»; не розуміють необхідності розширення власних теоретичних професійних знань і практичних умінь, оскільки не впевнені в тому, що в майбутньому будуть працювати саме за цією професією.

Якщо підбити підсумок після використання методики «Опитувальник професійної ідентичності О. Радзімовської», можна сказати, що більшість майбутніх спеціальних педагогів мають високий рівень розвитку професійної ідентичності, це свідчить про те, що ці студенти серйозно ставляться до опанування майбутньої професії, орієнтовані на здобуття знань, удосконалення вмінь і навичок, вироблення компетентностей. Розвиток у професійній сфері виступає для них головною умовою професійної успішності.

У результаті дослідження за тестом В. Ряховського помітно, що в майбутніх спеціальних педагогів переважають три категорії комунікабельності: «деякою мірою товариськість» – 22% опитаних, «нормальна комунікабельність» – 30% осіб, «свій хлопець» – 25% респондентів. Деяко менша кількість (16%) студентів належить до категорії «вельми товариський», 5% осіб увійшли до категорії «замкнутість», 2% опитаних – «комунікабельність хворобливого характеру».

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що більшість майбутніх спеціальних педагогів мають рівень комунікації, що сприяє встановленню успішного комунікативного зв'язку. З тими студентами, у яких виявлено рівень, що гальмує процес налагодження успішної комунікації, необхідно провести бесіди для з'ясування причин, які зумовили таку ситуацію, та запропонувати методи подолання перешкод.

Під час третього етапу дослідження визначався рівень сформованості в майбутніх спеціальних педагогів умінь вирішувати практичні завдання. Для цього було розроблено авторські педагогічні завдання з визначення рівня розвитку практично-діяльнісного компонента майбутніх спеціальних педагогів.

Авторські педагогічні завдання містили п'ять педагогічних ситуацій, після ознайомлення з якими студент мав відповісти на представлені запитання.

Отже, більшість майбутніх спеціальних педагогів, а саме 65% осіб, мають середній рівень сформованості умінь вирішувати практичні завдання, що виражається в умінні демонструвати стійку здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Здатність успішно застосовувати знання у практичних ситуаціях. Такі студенти потребують допомоги з боку викладачів щодо пошуку, обробки й аналізу інформації. Демонструють нестійкі вміння виявляти, класифікувати та вирішувати проблеми. Не завжди можуть самостійно ухвалювати обґрунтовані рішення.

Достатній рівень сформованості умінь вирішувати практичні завдання виявлено у 22% майбутніх спеціальних педагогів, яким властива стійка здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Здатність успішно застосовувати знання у практичних ситуаціях; такі студенти вільно вміють здійснювати пошук, оброблення й аналіз інформації; демонструвати стійкі вміння виявляти, класифікувати та вирішувати проблеми. Самостійно ухвалюють обґрунтовані рішення.

Низький рівень мають решта майбутніх спеціальних педагогів (13%). Для таких педагогів характерна слабка здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. Фрагментарна здатність

застосовувати знання у практичних ситуаціях. Потребують допомоги з боку викладачів щодо пошуку, оброблення й аналізу інформації. Демонструють слабкі вміння виявляти, класифікувати та вирішувати проблеми. Слабко виражене вміння ухвалювати обґрунтовані рішення.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. У підсумку проведеної експериментально-дослідної роботи можна зробити такі висновки: було виявлено, що в майбутніх спеціальних педагогів переважає середній рівень соціально-правових знань. Більшість таких педагогів мають високий рівень розвитку професійної ідентичності, що є свідченням того, що ці студенти серйозно ставляться до здобуття професії, орієнтовані на здобуття знань, удосконалення умінь і навичок, вироблення компетентностей. У більшості майбутніх фахівців спеціальної освіти переважає рівень комунікації, що сприяє встановленню успішного комунікативного зв'язку, а також середній рівень сформованості умінь вирішувати практичні завдання.

Подальшу роботу вбачаємо в розробленні експериментальної програми, спрямованої на формування соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів. Експериментальне дослідження буде розроблятися на основі трьох компонентів (когнітивного, особистісно-комунікативного, практично-діяльнісного), які впливатимуть на формування соціально-правової компетентності в майбутніх спеціальних педагогів.

Мету розробленої експериментально-дослідної програми вбачаємо у створенні позитивного емоційно забарвленого клімату серед майбутніх спеціальних педагогів; підвищенні рівня соціально-правових знань щодо здійснення соціально-правового захисту та підтримки дітей з особливими освітніми потребами; формуванні потреби самореалізації у вибраній професії; підвищенні рівня професійної активності; формуванні готовності вибудувати успішний комунікативний зв'язок з дітьми з особливими потребами; виробленні вміння вирішувати практичні завдання у процесі здійснення соціально-правового захисту та підтримки під час надання їм соціально-правової допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радзімовська О. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ. 2017. 206 с.
2. Тест Ряховского. URL : http://azps.ru/tests/tests_communicativ.html.
3. Ткачук О. Соціально-правова компетентність: співвідношення наукових категорій. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 14. Кн. 2. С. 28–36.

REFERENCES

1. Radzimovska, O.V. Psykholohichni chynnyky rozvytku profesiinoi identychnosti uchniv profesiino – tekhnichnykh navchalnykh zakladiv : dys. ... kand. psykhn. nauk : 19.00.07 [Psychological factors in the

- development of the professional identity of students of vocational and technical educational institutions] / Radzimovska Oksana Vitaliivna. Kyiv. 2017. 206 p. [in Ukrainian].
2. Test Riakhovskoho [Test by Riakhovsky]. URL: http://azps.ru/tests/tests_communicativ.html.
 3. Tkachuk, O.V. Sotsialno-pravova kompetentnist: spivvidnoshennia naukovykh katehorii. Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. pr. Kamianets-Podilskyi [Socio-legal competence: relations of scientific categories. Theoretical and methodological problems of raising children and school youth], 2010. Issue 14, vol. 2. P. 28–36.